

Olga Janša

Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama

1. RAZGLASI, UREDBE IN ZAKONI

Veliko revolucionarno vrenje ob koncu prve svetovne vojne je tudi pri nas prisililo odgovorne ljudi, da so pričeli obljubljeni agrarno reformo. Poleg težkih socialnih razmer so za agrarno reformo govorili še politični in nacionalni razlogi. Na Slovenskem, kjer je bila polovica veleposestev v rokah tujcev, bi agrarna reforma pomenila, da bodo zemljo končno dobili slovenski kmetje.¹

Prvo uradno obvestilo našim narodom bivše Avstro-Ogrske, da bo rešeno agrarno vprašanje, je v poslanici Narodnega veća 14. novembra 1918. Namen poslanice je bil pomiriti kmete z obljubami, toda ker ni bilo zaželenega uspeha, so sledile 26. novembra 1918 na predlog hrvatske socialno-demokratske stranke nove določbe osrednjega odbora Narodnega veća, kjer so zajeta osnovna načela in glavna navodila za izvedbo agrarne reforme, pokrajinske vlade pa poklicane, da sestavijo poverjeništva, ki bodo za svoje področje izdelala Narodnemu veću osnove za agrarno reformo.² Kmetje se samo s temi obljubami niso zadovoljili in so še naprej zahtevali radikalno odpravo starih odnosov v kmetijstvu. Nova oblast je morala dati konkretnije obljube in to je storil regent Aleksander v razglasu 6. jan. 1919, kjer med drugim pravi: »Moja želja je, da se takoj prične s pravično rešitvijo agrarnega vprašanja, da se odpravijo robota in zemljiška veleposestva. V obeh primerih bo proti pravični odškodnini dosežanim lastnikom razdeljena zemlja med siromašne poljedelce. Vsak Srb, Hrvat in Slovenec bodi gospodar na svoji zemlji! V naši svobodni državi morajo biti in bodo samo svobodni lastniki zemlje. Zato sem pozval svojo vlado, da takoj sestavi komisijo, ki bo pripravila rešitev agrarnega vprašanja. Kmete tlačane pozivljam, naj v zaupanju v mojo kraljevsko besedo

¹ Albin Prepeluh: Agrarna reforma naš veliki socialni problem, Ljubljana, 1933, str. 9, je pomotoma povezoval njeno napoved že s Krfsko deklaracijo 1917.

² Dr. Milivoje Erić, Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918—1941 god., Sarajevo 1958, str. 149—153, od starejše literature prim. k problemu zlasti M. Ivšić, Les problèmes agraires en Yougoslavie, Paris 1926, str. 371.

mirno pričakujejo, da jim naša vlada zakonitim potem preda zemljo, ki bo za nadalje samo božja in njihova, kakor je to že zdavnaj Srbija!³ Kakor vidimo je regent šel dalje kot Narodno veče in je obljubil zemljo tistemu, ki jo obdeluje, obenem je pa obljubil pravično odškodnino veleposestnikom, da bi zadovoljil tudi te. V vladi je ob vprašanju agrarne reforme prihajalo do številnih nesoglasij, predvsem zaradi odškodnine veleposestnikom in zato je posebna komisija, ki jo omenja regent v razglasu, delala precej časa. Vlada je sprejela šele njen tretji predlog.⁴ To so tako imenovane Predhodne odredbe za pripravo agrarne reforme, datirane s 25. februarjem 1919, ki so postale zelo važen pravni akt. Ukinjeno je bilo »kmetovstvo« v Bosni in Hercegovini, kolonat v Dalmaciji, Istri in Goriški, za Slovenijo pa je najvažnejše poglavje, ki govori o razdelitvi veleposestev. V § 9 je rečeno, da se na teritoriju kraljestva SHS razlašajo vsa veleposestva, kaj se pa šteje za veleposestvo, bo določil poseben zakon. Razlaščeno zemljo bi dobili državljani, ki se bavijo z obdelovanjem zemlje, pa zemlje sploh nimajo ali je nimajo dovolj, in to toliko kolikor je morejo obdelati sami s svojo družino. Prednost pri razdelitvi imajo invalidi, vdove in sirote vojakov, vojaki in prostovoljci, ki so se borili za osvoboditev in zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ne glede na omenjeni § 9 pa se razlašajo za veleposestva: vsa fidejkomisna posestva in posestva s površino vsaj 100—500 oralov (57,5 ha—287,5 ha) obdelovalne zemlje (§ 10). Ta posestva bo država takoj pričela dajati v začasni zakup osebam navedenim v § 9. Brez odškodnine se vzamejo vsa posestva habsburške dinastije, dinastij sovražnih držav, in posestva darovana tujcem za usluge, storjene Habsburžanom; dalje posestva, pridobljena z vojnim dobičkom (§ 12, 13). Kako bo z odškodnino ostalim veleposestvom, naj bi določil poseben zakon (§ 11).

V poglavju o gozdnih posestvih je določeno, da se »vsi večji gozdni kompleksi« poddržavijo, kmetje bodo imeli v njih pravico do paše in drv za gorivo ter do potrebne količine stavbnega lesa (§ 17).

Med važnejšimi določili Predhodnih odredb sta še dve: ustanovi naj se poseben državni urad za agrarno reformo, v njegovo področje bi spadalo tudi vprašanje notranje kolonizacije (§ 20), nihče ne sme prejetega zemljišča zastaviti ali odtujiti ali predati v posest drugemu (§ 22). Izvršitev vseh teh določb je bila poverjena ministrstvu za socialno politiko, veljale so pa od objave v Službenih Novinah t. j. od 27. februarja 1919.⁵ Po objavi Predhodnih odredb so bile še vedno mnoge stvari nejasne in v primeri z razglasom regenta 6. jan. 1919 (»vsak Srb, Hrvat in Slovenec bodi gospodar na svoji zemlji!«) že manj odločne. Prav tako ni bilo jasno, kaj so »večji gozdni kompleksi«, ali se razlaste veleposestva v celoti, ali samo kar je nad 100—500 oralov, odprto je ostalo vprašanje, kdo bo plačeval odškodnino. Ni bilo govora ne o veleposestniškem inventarju ne o poljedelskem orodju in semenih, kajti revni kmetje so bili brez vsega, zemljo pa je bilo treba obdelati in posejati. To so samo nekatere pomanjkljivosti, kljub temu pa je bil ta akt zelo važen, čeprav je nepopoln in

³ Uradni list, 1919, št. 33, str. 77.

⁴ Dr. M. Erić, Agrarna reforma, str. 156.

⁵ Uradni list, 1919, št. 61, str. 183.

kompromisarski, pa prav to kaže na popuščanje buržoazije in na glavni namen Predhodnih odredb, da pomirijo kmete.⁶

Šele uredba o prepovedi odsvojitve in obremenitve 21. julija 1919 je bolj točno določila, kaj je veleposest in da se veleposestvom ne odvzame vsa zemlja, ampak jim ostane določeni maksimum. Pravzaprav sta bila določena dva maksimuma za posamezne pokrajine. Za vso Slovenijo (razen Goriške) je bilo določeno, da smejo veleposestniki obdržati 75 ha obdelovalne zemlje in 200 ha zemlje sploh (člen 2). Vsa veleposestva, ki imajo več zemlje, se štejejo za objekte agrarne reforme. Kar je presegalo maksimum, naj bi se razlastilo, vendar pa agrarni interesi tega ne dobe v last, ampak v začasni zakup, dokler se agrarna zakonodaja ne uredi. Važen je predpis, da se v maksimum vračuna skupna površina, čeprav ležijo posamezni deli v raznih področjih in so last posameznika, pravne osebe ali istih solastnikov. Če leži veleposestvo na ozemljih, za katere je člen 2 določil različne maksimume, pride v poštev maksimum področja, kjer je bilo vsaj 30 ha zemlje. Pri vseh nepremičninah privatnih veleposestev je bilo treba v zemljiški knjigi zaznamovati prepoved odsvojitve in obremenitve (čl. 3). To ni veljalo za državna, deželna in občinska veleposestva. V posebnih primerih je minister za agrarno reformo mogel dovoliti odsvojitve ali obremenitve, vendar se je tako izločena površina štela lastniku v tisti maksimum, ki mu je po razlastitvi ostal (čl. 6).⁷

Konec julija 1919 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Glavno poverjeništvu ministrstva za agrarno reformo, ki je pričelo s potrebnimi predpripravami za izvedbo agrarne reforme. Zbralo je o vseh veleposestvih zemljiškooknjižne izvlečke in posestne liste ter predlagalo prepoved odsvojitve pri vseh nepremičninah tistih veleposestev, ki bodo prišla pod agrarno reformo. Vodilo je strogo evidenco vseh stalnih uslužbencev na veleposestvu, posebno upraviteljev, oskrbnikov, knjigovodij, gozdarjev itd.⁸

Potem je naredba ministrstva za agrarno reformo, datirana z 11. februarjem 1920, postavila vsa veleposestva pod državno nadzorstvo in v nekaterih primerih tudi pod državno upravo (sekvester). Ta naredba ni veljala dolgo, je pa 3. sept. 1920 izšla nova, ki je le nekoliko razširila in dopolnila prvo, 1922 pa je postala zakon.⁹ Nadzorstvo je bilo omejeno na to, da so organi ministrstva za agrarno reformo mogli zahtevati od veleposestnika posestne preliminarije, račune inventarja in druge potrebne podatke in da veleposestne površine, ki so jim ostale nad maksimumom, obdelujejo »s posebnim ozirom na potrebe agrarne industrije«, predvsem sladkorne pese, da vzdržujejo in ustanavljajo vzorne ekonomije in gojišča za rastlinstvo in semenje, mlekarstvo in drugo (čl. 4). Za gozdne površine je predpisano racionalno postopanje in upoštevanje vseh zakonov in predpisov o gozdovih. Bolj so bili veleposestniki prizadeti z določili člena 20,

⁶ Dr. M. Erić, Agrarna reforma, str. 170.

⁷ Uradni list, 1919, št. 137, str. 494.

⁸ Dr. Anton Šapla, šef agrar. prav. odseka, referat z dne 22. 1. 1938, DAS.

⁹ Dr. M. Erić, Agrarna reforma, str. 341.

kjer je rečeno, da del inventarja, živega in mrtvega, ki spada k veleposestvu in bo po agrarni reformi odveč, prevzame ministrstvo za agrarno reformo za potrebe agrarne reforme in kolonizacije, dotlej pa ga mora »državni sekvester oziroma veleposestnik sam ohranjati v redu do dejanskega prevzema«. Državno upravo na gozdnih in poljedelskih površinah so uvajali tam, kjer lastniki ne bi hoteli ali mogli intenzivno in racionalno obdelati zemlje, če bi hoteli preprečiti izvedbo agrarne reforme ali če bi bila državna uprava potrebna zaradi državnih interesov (čl. 7). Državni sekvestri so morali skrbeti, da ostane ohranjena imovina in celota veleposestva, za umno gospodarjenje in upravljanje z dohodki.¹⁰ Poleg te sta v letu 1920 važni še dve uredbi, in sicer: 12. 2. 1920 Uredba o delni ekspropriaciji zemljišča veleposestev za javne interese, kolonizacijo in izgradnjo delavskih in uradniških stanovanj in vrtov,¹¹ in 3. 9. 1920 Uredba, kako je zemljišča veleposestev dajati v 4-letni zakup¹² (20. 5. 1922 proglašena za zakon). S tem so končno rešitev agrarne reforme odložili, veleposestniki pa so bili dolžni dati zemljo v štiriletni zakup (od 1. okt. 1920 do 30. sept. 1924) osebam, ki jih našteva § 9 Prehodnih odredb (poljedelcem brez zemlje, tistim, ki je nimajo dovolj, invalidom, vdovam, dobrovoljcem), kmetijskim zadružnim organizacijam ali skupinam interesentov (§ 1). V agrarni zakup so dajali le zemljišča, vpisana v posestnih listih na ime veleposestnika in ki so bila v naravi njive, travniki in pašniki (§ 3), druga obdelovalna zemlja (vinogradi, sadovnjaki in vrtovi) ni bila objekt agrarnega zakupa. Dejansko je že v tej uredbi določeno, kaj pripada ožjemu maksimumu (njive, travniki, sadovnjaki, vinogradi, vrtovi in tisto za obdelovanje sposobno zemljišče, ki ga je odtujil od 25. 2. 1919 dalje), širšemu maksimumu (dvorišče, cvetlični vrt, manjši kompleksi gozdov potrebni za kurjavo) in supermaksimumu. Zadnji je smel ostati veleposestniku na podlagi izjave strokovnjaka, da je ta površina res potrebna za vzdrževanje agrarne in mlekarске industrije, za gojenje živine, pridobivanje konoplje, sladkorne pese itd. Tudi če veleposestvo ni presegalo maksimuma za 10 %, mu je ta površina lahko ostala. Poleg tega je prvo polovico maksimuma lastnik lahko sam izbral (§ 4). Te določbe kažejo na zaščito velikih kapitalističnih gospodarstev in na vse večje odstopanje od prvotnih načel agrarne reforme. Posebej je bilo poudarjeno, da je pri razdeljevanju agrarne zemlje treba upoštevati,

a) da prvi dobe zemljo v zakup poljedelci najbližjih vasi, šele potem ko je tem zadoščeno, oni, ki niso od veleposestva tako oddaljeni, da bi bilo onemogočeno racionalno obdelovanje.

b) zemljo dobe po vrsti, tako kot v § 9 Predhodnih odredb, najprej poljedelske družine brez zemlje, ali tiste, ki imajo premalo zemlje, manj kot 10 oralov (5,75 ha). Skupna površina lastne in dodeljene zemlje pri posameznih družinah ne sme presegati 10 oralov obdelovalne zemlje, razen če ima družina več kot 10 članov, torej sme priti na člana največ 1 oral.

¹⁰ Uradni list, 1920, št. 128, str. 597.

¹¹ Uradni list, 1920, št. 31, str. 127.

¹² Uradni list, 1920, št. 109, str. 499.

c) če ni mogoče ugoditi vsem interesentom, bodo na vrsti najprej najsiromašnejši. Tudi nacionalni moment je poudarjen, kajti osebe tuje narodnosti niso mogle biti agrarni interesi.

Važna je še določba, da se pašniki podeljujejo v celoti poljedelcem okoliških vasi (§ 5). Dobrovoljci dobe zemljo po predpisih o dobrovoljcih 18. 12. 1919 (borci 5 ha, neborci 3 ha), potrebnim dobrovoljcem se oddaja živi in mrtvi inventar po določbah naredbe o državnem nadzorstvu in državni upravi veleposestev (§ 6).

V § 7 uredbe o štiriletnem zakupu se omenja tudi nova vrsta agrarnih subjektov, to so vaški obrtniki, ki so se tudi doslej bavili s poljedelstvom, ker od obrti niso mogli živeti, vendar pridejo ti v poštev šele, ko se zadosti potrebam ostalih interesentov in dobe manjše površine (§ 7). Letna zakupnina znaša za njive 8-kratni, za travnike in pašnike pa 10-kratni čisti katastralni dohodek. Tri četrtine od pobrane zakupnine se morajo izplačati veleposestniku kot odškodnina, ena četrtina pa kot prispevek za kolonizacijo (§ 11). Zakupnik sme izkoriščati zakupljene površine le v poljedelske namene, ne sme odnašati prsti itd., za vsako materialno škodo je odgovoren. Zemljo mora racionalno obdelati in gnojiti, kultur ne sme zamenjavati, travnikov in pašnikov ne sme orati. Zakupnik zemlje ne sme dati v podzakup, prepovedano je sekati drevje. Kdor krši te določbe, izgubi zemljo in posevke in nima pravice do povračila za že izvršeno delo. Če zakupnik umre, preide zakup na naslednike, če so sposobni izpolnjevati obveznosti, drugače se da drugi osebi (§ 14).

Še vedno pa je bilo precej negotovo, kaj bo z veleposestniškimi gozdovi. Res, da so Predhodne odredbe in Vidovdanska ustava proglasile, da pridejo veleposestniški gozdovi v državne roke, vendar je to veljalo le kot začasen ukrep. Ker je pri nas precej veleposestev izrazito gozdnih, je izšel samo za Slovenijo 28. 2. 1922 Zakon o nakazovanju kuriva in stavbenega lesa v veleposestniških gozdovih interesentom agrarne reforme.¹³ Po tem zakonu so nakazovali agrarnim interesentom in sicer dobrovoljcem, revnim poljedelcem in ostalim poljedelcem v okolišu gozdnega veleposestva neizogibno potreben les za kurjavo. Potrebe so krili le iz rednega letnega etata. Na vsako hišno gospodarstvo bi prišlo do 8 m³ lesa za kurjavo (v gorskih krajih, kjer zima dalj časa traja, največ do 16 m³), seveda če tega letni etat ni dopuščal pa manj (§ 2). Posebna določba je veljala za Prekmurje, »kjer se mora v okviru etata upoštevati po zmernih dnevnih cenah tudi potreba za kurivo in za stavbni les ostalih poljedelcev po njih imovinskem stanju in vsega ostalega prebivalstva« (čl. 13).

Težko pričakovana je izšla 30. 5. 1925 naredba ministrstva za agrarno reformo o določanju objektov in subjektov agrarne reforme. Določeno je bilo, da je objekt agrarne reforme vsako posestvo, ki pride v poštev za agrarno reformo po zakonu 20. 5. 1922 o prepovedi odsvojitve in obremenitve (čl. 1). Okrožni agrarni uradi so morali na vsakem veleposestvu po parcelah s katastralnimi označbami površine in kulture določiti, koliko jim je doslej ostalo maksimuma in supermaksimuma (čl. 2, 3). Poleg tega

¹³ Uradni list, 1922, št. 123, str. 864.

so morali ob sodelovanju tehničnega izvedenca ugotoviti, ali se uporabljata supermaksimum za vzdrževanje agrarne in mlekarske industrije, vzgajališča živine, pridelovanje sladkorne pese in drugih industrijskih rastlin itd. Prav tako so morali ugotoviti, ali je potrebno te supermaksimume še dalje pustiti veleposestnikom za izpolnjevanje omenjenih nalog. V odločbi, ki jo bodo izdali, se mora v vsakem primeru določiti, za kakšne namene se pusti supermaksimum in kakšne dolžnosti prevzema s tem veleposestnik (čl. 3). Prav tako so morali določiti po kulturah in parcelah preostali del veleposestva, ki je bil sposoben za obdelovanje (njive, travniki, pašniki), ki je bil pa že oddeljen za agrarno reformo, enako je bilo potrebno popisati tudi gozdove in druge površine (čl. 4). S tako odločbo sta bila točno določena maksimum in supermaksimum, ki se puščata veleposestniku in tiste površine, ki so namenjene agrarni reformi. Določeni so bili tudi subjekti agrarne reforme, kot so jih postavile že Predhodne odredbe v § 9 in uredba o štiriletnem zakupu. Poleg krajevnih interesentov so bili subjekti še vaški obrtniki, dobrovoljci in kolonisti (čl. 9).¹⁴ Obe zadnji vrsti agrarnih subjektov sta bili na Slovenskem manj zastopani; kolonisti so imeli pravico do 5 ha obdelovalne zemlje. Pozneje so v izpremembah in dopolnitvah naredbe o določanju objektov in subjektov agrarne reforme¹⁵ vključeni kot subjekti tudi siromašnejši optanti in begunci, ki imajo pogoje za samostojno gospodarjenje, pa so po poklicu poljedelci (čl. 5).

Naredba o določanju objektov in subjektov agrarne reforme je predvidevala tudi revizijo dotedanje dodelitve zemlje agrarnim interesentom. Županijski agrarni uradi so morali ugotoviti, ali so tisti, ki so dobili zemljo v zakup, res pravi interesenti in če kot agrarni zakupniki izpolnjujejo vse pogoje, ali se jim pusti agrarna zemlja ali ne. Zlasti je bilo potrebno ugotoviti, če so redno plačevali zakupnino, odškodnino za oranje, ali so njive v zadnjih štirih letih vsaj enkrat pognojili, ali so čistili travnike itd. Posebej važno je bilo ugotoviti, ali zakupniki sami obdelujejo agrarno zemljo; če jo dajejo v zakup, je bilo treba zemljo odvzeti in dati drugim. Pri obrtnikih je bilo potrebno ugotoviti, ali so vaški obrtniki, ki so vasi potrebni, a ne morejo živeti samo od obrti. Tem je pripadalo polovico toliko zemlje, kolikor je smejo dobiti agrarni interesenti. Kot agrarni interesenti pa so bili izključeni državni, občinski in privatni uradniki, duhovniki, trgovci, gostilničarji, stalni tovarniški in obrtni delavci in sploh osebe katerih glavni poklic ni bilo poljedelstvo. Če so morda dobili agrarno zemljišče, se jim je moralo odvzeti (čl. 12). Ista naredba predpisuje še revizijo in definitivno določitev dobrovoljcev in kolonistov.

Po preteku dobe, ko so morali veleposestniki oddati zemljo v štiriletni zakup, je § 38. Zakona o proračunskih dvanajstinah za mesec avgust, september, oktober in november 1925 uvedel fakultativni odkup agrarnih zemljišč od veleposestnikov.¹⁶ S tem je bil minister za agrarno reformo pooblaščen, da sme, dokler še ni zakona o razlastitvi veleposestev in kolo-

¹⁴ Uradni list, 1925, št. 34, str. 198.

¹⁵ Uradni list, 1926, št. 22, str. 131.

¹⁶ Uradni list, 1925, št. 79, str. 535.

nizaciji, dovoljevati prodaje in zemljejknjižni prenos nepremičnin, ki so pod agrarno reformo, a presegajo maksimum:

1. agrarnim interesentom vseh vrst toliko obdelovalne zemlje, kolikor jim pripada po predpisih o zakupu,

2. ostale površine (gozdovi, pašniki, nerodovitna zemljišča), ki ostanejo potem, ko so zadostili potrebam agrarnih interesentov, pa posameznikom in pravnim osebam. To je bilo ugodno za bogate kmete, ki so lahko kupovali, veleposestniki pa, ki so potrebovali denar, so hiteli prodajati.

V zvezi s fakultativnim odkupom je izdal minister za agrarno reformo 1. 4. 1925 Pravilnik o pobiranju, vknjiževanju in porabljanju 10 % prispevka od kupnine za veleposestva.¹⁷ Določal je, da se mora za zemljišča, na katerih je minister za agrarno reformo dovolil zemljiško knjižni prenos, pobrati 10 % od prodajne cene kot prispevek za kolonizacijski fond (čl. 1). Ta prispevek pa se ne plačuje, kadar gre npr. za predmet neznatne vrednosti ali za darilne pogodbe za humanitarne, prosvetne in obče koristne namene (čl. 2). Vsote, ki so jih tako pobrali, so tvorile kolonizacijski fond, ki naj bi služil izvedbi kolonizacije in odkupovanju zemljišč, za katere bi morala država plačati odškodnino veleposestnikom (čl. 10).

Končno je bil 19. 6. 1931 izdan Zakon o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih.¹⁸ Nekateri predpisi so preneseni iz prejšnjih uredb, nekaj pa je novih in tudi takih, da pomenijo zmago veleposestnikov kot npr. to, da se gozdovi razen v Sloveniji in treh okrajih Hrvatske ne razlastijo, ter priznanje treh vrst maksimuma in posebne ugodnosti za cerkveno posest.¹⁹ Agrarna reforma se je vedno bolj oddaljevala od svoje prvotne poti in jasno se kaže težnja pospešiti likvidacijo in ohraniti obstoječe veleposestniške odnose. Zakon določa, kaj se šteje kot veleposestvo in navaja za posamezne banovine in kraje različne površine. V Dravski banovini so to tista veleposestva, ki presegajo 130 oralov (75 ha) za obdelovanje sposobnega zemljišča in 347 oralov (200 ha) zemlje sploh. Med zemljišča sposobna za obdelovanje prišteva zakon njive, travnike, vinograde, vrtove, sadovnjake, hmeljnike in one pašnike, ki so sposobni za drugo kmetijsko kulturo (čl. 5).

Za namene agrarne reforme se v Dravski banovini razlaste vsa zemljišča veleposestnikov ne glede na kulturo razen:

1. ožjega in širšega maksimuma;
2. supermaksimuma v določenih pogojih;
3. nekaterih gozdnih enklav, kolikor se doslej niso razdelile;
4. zemljišč, ki rabijo izključno rudniški industriji in zemljišč, na katerih so industrijske naprave;
5. zemljišč stavbnih okolišev;
6. vseh površin cerkvenih veleposestev, kolikor do dne, ko stopi ta zakon v veljavo, niso bile pod agrarno reformo;

¹⁷ Uradni list, 1925, št. 40, str. 255.

¹⁸ Službeni list, 1931, št. 42, str. 890.

¹⁹ Dr. M. Erić, Agrarna reforma, str. 428.

7. večjih površin močvirja in neplodne zemlje, če se lastnik obveže, da jih bo v 15 letih kultiviral (§ 10).

Pri določilih o ožjem maksimumu je važno omeniti, da v drugo polovico maksimuma (prvo polovico lastnik sem izbere) spadajo predvsem vinogradi, viničarski deputati, »ki se smatrajo za gospodarsko celoto skupaj z vinogradom«, dalje deputati industrijskih nameščencev in gozdnega osebja (§ 13). Kolikor bi ti deputati presegali ožji maksimum, pridejo potem v širši maksimum ali supermaksimum. V § 16 so naštetí pogoji, da se lastniku pusti supermaksimum (zemljo mora res racionalno obdelati, obvezati se mora, koliko plemenske živine in semena ter drugih proizvodov bo vsako leto dal na razpolago ministrstvu s pravico predkupa). Državnim, samoupravnim, cerkvenim in drugim javnim veleposestvom se morajo pustiti kot supermaksimum površine potrebne za človekoljubne, verske namene itd. (§ 17). Zakon vnovič našteva vse agrarne subjekte: to so krajevni interesi, vaški obrtniki, dobrovoljci, optanti in drugi kolonisti, država, samoupravna telesa, skupine kmetovalcev in pravne osebe z obče koristnimi nameni ter absolventi višjih in nižjih gospodarskih šol (§ 18).

Važno je določilo, da pridejo pod agrarno reformo tudi pašniki in gozdovi (§ 24). Agrarni interesi za pašnike, ki niso sposobni za drugo kulturo, smejo biti občine, zemljiške zajednice, imovinske občine in skupine poljedelcev kot pravne osebe. Posamezniki so bili torej izključeni kot interesi za pašnike. Samo v Dravski banovini in nekaterih hrvatskih okrajih, kjer ni dovolj poljedelske zemlje in je prebivalstvo navezano na gozdno gospodarstvo, smejo te osebe biti subjekti tudi za gozdove, ki presegajo 1000 ha, treba pa je ohraniti »celino gospodarskih edinic« in upoštevati potrebe gozdne industrije na preostalih površinah veleposestva (§ 24). V tridesetih dneh potem, ko prične veljati ta zakon, so morali agrarni subjekti vložiti pri banski upravi prošnje za dodelitev gozda.

Mnogo je v zakonu govora tudi o odškodnini veleposestnikom. Poleg odškodnine za zemljo, jim je priznana tudi odškodnina za zgradbe (§ 34), za oranje in seme ter za razlaščen inventar. Odškodnino plačujejo agrarni subjekti sami, za dobrovoljce plača država (§ 40).

Veleposestniki dobe odškodnino v obveznicah Privilegirane agrarne banke, ali v gotovini od interesentov. Obveznice bodo amortizirane v 20 letih (pričetek 1. okt. 1933), interesi jih bodo vrnili Privilegirani agrarni banki v 20 letih s 5 % letnimi obrestmi. Od odškodnine je šlo 10—20 % za kritje upravnih stroškov in kolonizacijo v kolonizacijski sklad ministrstva za poljedelstvo. V ta sklad plačajo tudi interesi 5 % od odškodnine v 30 dneh po pravomočnosti razlastitvenega odloka, nadaljnjih 5 % pa čez eno leto. Država in cerkev ne plačujeta tega prispevka niti kot veleposestniki, niti kot interesi (§ 47). Na zemljišču, ki jim ostane, obdrže cerkveni veleposestniki patronatske pravice (§ 67). Ko so bili objekti dokončno ugotovljeni, se izbriše odsvojitna in obremenilna prepoved (§ 65), 30. 9. 1931 preneha tudi plačevanje zakupnine (§ 71) in razveljavljeni so bili zakoni in uredbe, ki niso bili v skladu s tem zakonom (§ 80). Za izvrševanje zakona je smel minister za poljedelstvo sesta-

viti potrebno število ambulantnih komisij (§ 78). Od odločb tega zakona so izvzeta državna zemljišča, ki se obdelujejo v lastni režiji, ali so vzorna posestva, ali imajo poseben kmetijski namen. Samoupravna zemljišča pa, ki se dajejo v zakup, se razlaste ne glede na velikost (§ 4). Omembe vredna je še določba, da se pri fidejkomisih, čeprav ne spadajo pod ta zakon, briše odsvojlina in obremenilna prepoved (§ 9), kar pomeni, da so fidejkomisi odpravljeni.²⁰

Komaj dve leti potem je izšel z datumom 24. 6. 1933 Zakon o izpremembah in dopolnitvah zakona o likvidaciji agrarne reforme. Za agrarne interese staja tu važni določbi, da je rok odplačevanja odškodnine podaljšan na 30 let in da v Dravski banovini pridejo pod agrarno reformo tudi cerkveni gozdovi, če presegajo 1000 ha, razlastiti se morajo v šestih mesecih po uveljavitvi tega zakona. Za supermaksimum so strožje določbe, veleposestnik obdrži le vzorno organizirana vzgajališča živine, semenske postaje, kobilarne itd. Odkupnina je bila znižana in obveznice naj bi se amortizirale v 30 letih, v fond za kolonizacijo plačajo interese 4 % od odkupnine, in sicer 2 % v 30 dneh, ko so prejeli razlastitveni odlok, 2 % pa v 2 letih.²¹

Ta zakon predstavlja konec zakonodajne aktivnosti o agrarni reformi na veleposestvih, če izvajamo nekaj kasnejših manjših sprememb in dopolnitev, ki pa niso bistveno vplivale na končne rezultate.

2. IZVAJANJE IN REZULTATI AGRARNE REFORME

Nekdanji fevdalci na Slovenskem so po zemljiški odvezi ostali lastniki ogromnih zemljiških kompleksov, katerih vrednost je zaradi povečane izrabe gozdov celo narasla. Pojem zemljiških gospostev je zamenjal pojem veleposesti v kapitalističnem smislu.²² Ob koncu prejšnjega stoletja je za naše dežele značilno na eni strani kopičenje zemlje v rokah velikih kmetov in veleposesti, medtem ko se je posest zadolženih srednjih in malih kmetov še naprej drobila. Po uradni statistiki je bilo leta 1902 okrog 30 % kmečkih posesti manjših od 2 ha.²³ Istočasno je bila tretjina posestev brez gozda, dve tretjini pa sta imeli manj kot 5 ha gozda. Visok procent gozdnih površin je bil v rokah tujcev, grofov, knezov, verskih ustanov in meščanov, ki so obogateli. Največje gozdne površine so imeli knez Karl Auersperg 22 551 ha, Verski zaklad 18 208 ha, ljubljanska škofija 7421 ha, grof Vincenc Thurn 4837 ha, grof Zabeo 4221 ha.²⁴ Za naše razmere so gozdovi zelo važni, saj je na gozd odpadlo 42,65 % celotne površine, če pa pogledamo strukturo ostale zemlje, ugotovimo, da od te več kot polovico tvorijo travniki in pašniki, kar pomeni, da je poleg

²⁰ Albin Prepeluh, *Agrarna reforma*, str. 57.

²¹ Službeni list, 1933, št. 56, str. 733.

²² Sergej Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana, 1961, str. 489.

²³ Ferdo Gestrin-Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina 1813 do 1914*, Ljubljana, 1950, str. 129.

²⁴ Dr. M. Erić, *Agrarna reforma*, str. 24—25.

gozdov za Slovence tudi živinoreja bila zelo važna.²⁵ Najboljša obdelovalna zemlja je bila v rokah veleposestnikov, veliko kmetov jo je jemalo v zakup ali pa so se preživljali z obdelovanjem veleposestniške zemlje. Najslabše je bilo v Prekmurju, kjer si šel lahko iz enega konca Prekmurja do drugega (90 km) samo po veleposestniški zemlji.²⁶ V Sloveniji je pred prvo svetovno vojno 65—67 % prebivalcev živel od kmetijstva, pri tem je število poljedelskih delavcev naraščalo, izseljevanje pa je doseglo tako stopnjo, da je 1918. v inozemstvu živela petina Slovencev.²⁷

Ob takih razmerah in pod vplivom velikega revolucionarnega vrenja v Evropi je zahtevala ljudi po agrarni reformi tudi pri nas postajala vedno glasnejša. V Proglasu regenta Aleksandra in v Predhodnih odredbah so obljubljali dokaj radikalno agrarno reformo, vendar je pa ta radikalnost z leti vedno bolj popuščala. Dokončno izvedbo agrarne reforme so neverjetno zavlačevali in marsikdo se ji je nazadnje izognil.

Ko je bil z uredbo o prepovedi odtujitve in obremenitev 21. 7. 1919 določen za Slovenijo maksimum 75 ha obdelovalne zemlje in 200 ha zemlje sploh, je prišlo pod agrarno reformo 208 veleposestev²⁸ s skupno površino nekaj nad 200 000 ha. Površina obdelovalne zemlje, ki jo je zadel a agrarna reforma, je bila 30 142 ha, razlaščenih pa je bilo kasneje le 16 162 ha.²⁹

Zanimiv je narodnostni sestav lastnikov veleposestev. Po popisu iz leta 1922, ki je verjetno precej točen, je bilo največ nemške narodnosti (91), šele nato sledi slovenska (80), ostalo pa odpade na madžarsko (9), italijansko (7) in nekatere druge narodnosti.³⁰

Posle agrarne reforme je vodil sprva Deželni agrarni odbor za Slovenijo, od julija 1919 dalje pa Glavno poverjeništvo ministrstva za agrarno reformo. Potem je bila z uredbo ministrstva za agrarno reformo 16. 7. 1920 ustanovljena Agrarna direkcija v Ljubljani, njeni izvršni organi pa so postali okrožni agrarni uradi. Končno je bila 1933 ustanovljena Komisija za likvidacijo agrarne reforme, do leta 1936 sta delovali dve taki komisiji, in sicer v Ljubljani in Mariboru, nato sta bili združeni v eno in 1934. leta ukinjeni.³¹

Veleposestniške uprave so morale najprej na podlagi odredbe glavnega poverjenika ministrstva za agrarno reformo v Sloveniji z dne 13. 9. 1919 skleniti z agrarnimi interesenti za eno leto zakupne pogodbe; kar je presegalo maksimum, so dobili agrarni interesenti, vendar ne v last, ampak v zakup. Od 1. 10. 1920 dalje pa so veleposestniki zemljo, namenjeno agrarni reformi, oddajali v štiriletni zakup. Zakup je predpisovala Agrarna direkcija v Ljubljani kot izvršilni organ ministrstva za agrarno reformo za področje Slovenije s Prekmurjem.³² Poleg tega je agrarna

²⁵ Fran Erjavec, Kmetiško vprašanje v Sloveniji, Ljubljana, 1928, str. 13, 15.

²⁶ Dr. Anton Šapla, referat Agrarna reforma, str. 5, 6, DAS.

²⁷ Dr. M. Erić, Agrarna reforma, str. 22, 27.

²⁸ Dr. Anton Šapla, referat Agrarna reforma, str. 2, DAS.

²⁹ Albin Prepeluh, Agrarna reforma, str. 14.

³⁰ DAS, Pokrajinska uprava za Slovenijo (odd. za notranje zadeve), fasc. 8—1, leto 1922, akt 21623.

³¹ DAS, Spisi agrarna direkcija, Splošno 1922—29, 1931, 1932, 1935.

³² Uradni list, 1920, str. 403, št. 90.

direkcija nadzirala delo državne uprave in državnega nadzora veleposestev (čl. 2). Njeni izvrševalni organi — okrožni agrarni odbori so bili v Ljubljani, Mariboru in Murski Soboti (čl. 5; v Borovljah predvideni odbor zaradi rezultata plebiscita ni stopil v življenje). Ti so bili prva stopnja za pismeno izdajanje odločb, določali so kolik del veleposestva naj se pusti veleposestnikom kot maksimum, koliko se jim pusti za vzdrževanje agrarne industrije (čl. 6). Nižji so bili občinski agrarni odbori, ki so bili voljeni sprva za eno leto, kasneje pa jim je bil mandat podaljšan do 1924. leta. V njih so bili zastopani razni sloji poljedelcev. Svoje zastopnike so volili ljudje brez zemlje, z manj zemlje kakor bi jo lahko s svojo rodbino obdelali, ljudje s toliko zemlje, kolikor je lahko ena rodbina obdelala, kmetje, ki morajo najemati delavce ali pa sploh obdelujejo zemljo s tujo delovno silo.³³ Bili so posvetovalni organi, predlagali so, kaj se razlasti in kdo dobi razlaščeno zemljo. Njihovo delo pa ni bilo povsod najboljšo, zemljo so dobivali ljudje, ki je ne bi smeli dobiti, »tudi politično strankarstvo je igralo pri delitvi zemlje veliko vlogo«.³⁴ Šef agrarno pravnega odseka v Ljubljani, dr. Šapla, se je tudi pritoževal, da so agrarni odbori največkrat kar sami med seboj delili, če je kaj ostalo, so pa prišli na vrsto sorodniki in botri.³⁵ Pri pregledovanju arhivskega gradiva najdemo veliko pritožb prav o nepravilnostih, ki so se dogajale v zvezi z oddajanjem zemlje v zakup, ker so dobili zemljo ljudje, ki zato niso bili upravičeni, potem pa so jo dajali drugim v najem. To so bili npr. gostilničarji, trgovci, stalni delavci v tovarnah ali na železnici itd. Nasprotno pa so bile številne prošnje za zakup odbite, ker v posameznih občinah ni bilo dovolj agrarne zemlje ali pa je bila že razdeljena. Mnogo je bilo tudi pritožb zoper Nemce, uslužbence ali lastnike veleposestev; v eni izmed teh je rečeno, da bodo Nemci posekali vse gozdove, naj se vendar že spravijo pod državno upravo. Verjetno so veleposestniki tudi na razne načine pridobivali zakupnike na zemlji, namenjeni agrarni reformi, saj se pojavljajo z njihove strani, čeprav redko, predlogi, naj se zemlja ne razlasti. Že pred letom 1925 opazimo številne poskuse veleposestnikov, da bi dele svoje zemlje prodali in da bi se prodaja ne vračunala v maksimum.³⁶

Uredba o fakultativnem odkupu je koristila le bogatim kmetom; bolj prebrisani veleposestniki so hoteli odprodajati od svojih zemljišč, kar se je dalo. Banke so uvidele, da se da tu zaslužiti lepe denarce, zato so prevzele parcelacijo in razprodajo raznih večjih veleposestev.³⁷

V obdobju provizorija, torej pred izidom definitivnega zakona, je bilo v zakupu 16 294 ha, agrarnih interesentov je bilo preko 20 000, trije dobrovoljci so dobili po 5 ha zemlje, za kolonizacijo pa so razdelili 760 ha, na družino 5 ha (tabela 1).

³³ Uradni list, 1920, št. 26, str. 107.

³⁴ Albin Prepeluh, Agrarna reforma, str. 14.

³⁵ Dr. Anton Šapla, referat Agrarna reforma, str. 4, DAS.

³⁶ Vsi naštet primeri so iz fasc. Radovljica, Ravne, Prevalje, Thurn, Douglas Valsassina Vincenc, Spisi agrarne direkcije in banske uprave, Nadzorstvo 1.

³⁷ Dr. Anton Šapla, referat Agrarna reforma, str. 11, DAS.

TABELA 1

Agrarni urad urad	Skupna površina velep. z.	Obdelov. zemlja	Gozd	Razde
				obdel. z.
Ljubljana	130.712 ha	10.397 ha	103.740 ha	2.745 ha
Maribor	72.635 ha	20.274 ha	43.275 ha	10.201 ha
	203.347 ha	30.671 ha	147.015 ha	12.946 ha

Podatke je objavilo ministrstvo za poljedelstvo v začetku leta 1929 in so tu preračunani v ha (pri Erić: Agrarna reforma, so v oralih). Albin Prepeluh navaja za skupno razdeljeno zemljo nekoliko drugačne podatke, ki jih omenjam v tekstu.

Konec leta 1928 in v začetku 1929. so se agrarni interesi organizirali v »Zvezo slovenskih agrarnih interesentov«. Na ustanovnem občnem zboru 24. 3. 1929 je njen kasnejši podpredsednik Albin Prepeluh poudaril, da bi se moralo razlastiti vsaj 25 866 ha veleposestniške obdelovalne zemlje, dobili pa so jo v začasni zakup le 16 650 ha. Razlika okrog 9000 ha je v raznih supermaksimumih, deputatih in nepravilnem ocenjevanju kultur posameznih zemljišč. Zveza je v resoluciji, ki so jo poslali vladi, zahtevala znižanje maksimuma na 48 ha in izvedbo reforme na gozdnih veleposestvih, od katerih bi vse, kar je preko 200 ha, prešlo v kolektivno last. Pod agrarno reformo naj bi prišli v Sloveniji tudi planinski pašniki, ki bi jih upravljali po načelih umnega planšarstva.³⁸ Na številnih zborovanjih so obravnavali podobna vprašanja, tako je npr. 1. junija 1930 podpredsednik Zveze Albin Prepeluh vnovič zahteval ukinitvev supermaksimumov, razširitev agrarne reforme tudi na pašnike in gozdove, ki bi jih dobile posebne zadruge, odpravo deputatov in izvedbo agrarne reforme na cerkveni zemlji.³⁹

Ko je bil v juniju 1931 načrt zakona o likvidaciji agrarne reforme že znan, je Zveza o njem veliko razpravljala; zadovoljni so bili, ker so končno pašniki in gozdovi tudi postali objekt agrarne reforme, zelo pa so bili razočarani, ker se maksimum ni znižal, ker so supermaksimumi in deputati ostali in zaradi izjemnih odredb za cerkveno veleposest.⁴⁰

Potem, ko je izšel Zakon o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih (19. 6. 1931), je imela Zveza nove skrbi: kdo bo nastopal kot agrarni subjekt za razlašene gozdove in pašnike, ki morajo ostati celota. V zelo kratkem času 25 dni je Zveza organizirala 176 pašniških in gozdnih zadrug, ki so vložile na bansko upravo prijave za podelitev oziroma izkoriščanje razlaščenih gozdov. Nastal je še nov spor, ker sta se v nekaterih krajih pojavila dva prosilca, zadruga in politična občina. O zadnjih pravi Albin Prepeluh, da so pripravljene na kompromis in da bodo dohodke

³⁸ Albin Prepeluh, Agrarna reforma str. 22—24.

³⁹ Ibid. str. 26—28.

⁴⁰ Ibid. str. 32, 33.

Ijeno	Ostalo velep.	Skupno razdeljeno	Število krajevnih interesentov	Dobrovoljci	Kolonisti optanti
neobdel.					
2990 ha	124.977 ha	5.735 ha	5.611	—	—
358 ha	62.076 ha	10.559 ha	14.757	3	152
3348 ha	187.053 ha	16.294 ha	20.368	3	152

izkoristile v druge namene in ne v dobro pravim interesentom.⁴¹ Potem so bili pašniki in planine izročeni raznim pašniškim zadrugam, medtem ko je razlašene gozdove namesto okoliških občin, kot je predpisoval zakon, začasno prevzela v upravo država (Začasna uprava razlaščenih veleposestniških gozdov).

Po zakonu o likvidaciji agrarne reforme je prišlo pod agrarno reformo 77 veleposestev, le tista, ki so imela 75 ha obdelovalne zemlje in 1000 ha gozda. Vsa ta veleposestva so merila 143 447 ha, od tega je bilo 105 955 ha gozdov.

TABELA 2

Število veleposestev	Skupna površina	Njive, trav. vrt., sadov.	Vino-gradi	Gozdovi	Pašniki planine	Neplod. zemlja
77	143.447 ha	23.238 ha	584 ha	105.955 ha	6559 ha	7111 ha
od tega določeno za agrarno reformo		15.060 ha	—	31.922 ha	3689 ha	576 ha

Zanimivo je, da je od 15 060 ha obdelovalne zemlje, kolikor naj bi se je razlastilo, bilo 9905 ha na desetih veleposestvih v Prekmurju, preostalih 5155 ha pa je odpadlo na ostalo Slovenijo. Obdelovalno zemljo so razdelili med približno 22 000 kmečkih družin, na družino je prišlo malo, komaj 0,66 ha.

Za razlastitev gozdov je bilo prvotno določeno 13 gozdnih veleposestev, predvsem tuje narodnosti. 1933 je z zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o likvidaciji agrarne reforme k tem trinajstim pripadlo še posestvo ljubljanske škofije (tabela 3), vendar pa so interesi od razlaščenih površin tega veleposestva dobili le planine, drugo pa je ostalo tako kot prej.⁴² Dejansko je bilo razlašeno le 11 gozdnih veleposesti, ker se je veleposestnik Perger obvezal dajati letno določeno količino lesa zastonj in po polovični ceni občini Mislinje, gozd pa mu je ostal (glej tabelo 3). Poleg tega je ministrstvo za poljedelstvo preklicalo razlastitev gozdov pri KID z opravičilom, da je bila v katastru kot gozd vpisana neplodna površina.⁴³

⁴¹ Ibid. str. 118.

⁴² Dr. Anton Sapla, referat Agrarna reforma, str. 23, DAS.

⁴³ Ibid. str. 19.

TABELA 3

PREGLED GOZDNIH VELE

Tek. št.	Veleposestnik	Skupna površina v ha	Agrarna zemlja v ha	Izročeno občinam-pridobiteljicam v ha
1.	Auersperg Karl, Kočevje, Soteska	18.756.6702	230.5151	—
2.	Thurn Valsassina, Vincenca, nasl. Črna pri Prevaljah	6.668.6447	136.7248	—
3.	Thurn Valsassina Douglas in sopoestniki v Ravnah	4.849.6377	87.2067	40.2136
4.	Dr. Zabeo Alfonz, Ruše	4.416.4800	13.4333	—
5.	Windischgrätz Hugo, nasl.	9.450.8220	295.9903	251.8608
6.	Windischgrätz Alfred, Rogatec	3.716.7738	71.0102	—
7.	Auersperg Herwarda, nasl. Turjak	2.851.2126	144.8405	—
8.	Dr. Hoschek Rudolf, Planina	1.745.4781	71.0867	67.8801
9.	Herberstein Josip, Ptuj	1.977.7043	608.8716	109.0859
10.	Dr. Attems Ferdinand, Slov. Bistrica, Podčetrtek, Brežice	5.819.3784	616.5830	765.5787
11.	Dr. Born Karl, Sv. Katarina	4.491.3817	—	440.7785
12.	Dr. Perger Artur, Mislinja	2.947.9445	—	—
13.	Kranj. industrijska družba, Jesenice	1.487.8103	—	—
14.	Ljubljanska škofija, Gornji grad	11.917.7114	1.712.9262	—
	Skupaj:	81.097.6497	3.989.1884	1.675.3976

Po razlastitvi so stopile uprave veleposestev v stik z občinami pridobiteljicami, oziroma z Začasno upravo razlaščenih veleposestniških gozdov in sklenile z njimi na temelju pooblastila ministrstva za poljedelstvo z dne 21. 12. 1933 posebne sporazume o odstopu gozdov brezplačno in brez bremen, pod pogojem da ostala gozdna površina ostane veleposestniku. Ponekod so ponudili veleposestniki občinam manjše gozdne površine zastonj, samo da jim ostane že razlaščena površina, drugod so dali brezplačno kurjavo in gozdne produkte, če se občina odreče razlaščenim gozdovom. S sporazumi je bilo rešeno gozdno vprašanje na 9 veleposestvih, na treh pa je bila izvedena razlastitev proti plačilu odškodnine

POSESTEV V DRAVSKI BANOVINI⁴⁴

Izročeno začasni drž. upravi v ha	Določeno za odkup patronatov v ha	Oddvojeno skupaj v ha	Ostane lastniku od celega posestva v ha
15.261.0848	96.4532	15.588.0531	3.168.6171 (16,9 %))
1.375.2681	—	1.511.9929	5.156.6518 (77,3 %))
1.043.3812	—	1.170.8015	3.678.8362 (75,9 %))
1.000.9391	—	1.014.3724	3.402.1076 (77,0 %))
1.040.8509	—	1.588.7020	7.862.1200 (83,2 %))
1.279.1727	—	1.350.1829	2.366.5909 (63,7 %))
1.063.7839	—	1.208.6244	1.642.5882 (57,6 %))
—	—	138.9668	1.606.5113 (92,0 %))
—	—	717.9575	1.259.7468 (60,4 %))
—	—	1.382.1617	4.437.2167 (76,2 %))
—	—	440.7785	4.050.6032 (90,2 %))
—	—	—	2.947.9445 (100 %))
—	—	—	1.487.8103 (100 %))
—	—	1.712.9262	10.204.7852 (85,6 %))
22.064.4807	96.4532	27.825.5199	53.272.1298 (65,7 %))

in to pri Karlu Auerspergu (15 261 ha), Herwardu Auerspergu (982 ha) in Josipu Herbersteinu (111 ha). Tako je merila končno razlaščena površina gozdov 16 354 ha, brezplačno odstopljena gozdna površina pa 7339 ha, skupaj torej 23 693 ha. Občine pridobiteljice so imele pravico vsako leto dobiti 677 m³ drv in 25 m² lesa brezplačno, 40 m³ drv po polovični ceni, 30 m² okroglega lesa ali 15 m² rezanega lesa proti plačilu režijskih stroš-

⁴⁴ DAS, fasc. Agrarna direkcija, gozdovi, pašniki in razne planine. Poleg teh je bilo še 14 veleposestev, ki so imela od 1000—2000 ali več ha gozda, a niso prišla pod agrarno reformo, kljub določbi zakona o likvidaciji agrarne reforme z dne 19. junija 1931, da se v Dravski banovini razlastijo tista veleposestva, katerih gozdovi presegajo 1000 ha (§ 24).

kov in še druge ugodnosti. Celotno je bilo pod Začasno državno upravo 22 170 ha gozdov (poleg omenjenih 16 354 ha še 5816 ha), ki je te delno izročila v upravljanje trem gozdnim upravam v Kočevju, v Straži pri Novem mestu in v Črni pri Prevaljah, medtem ko je razlaščene gozdove veleposestev Josipa Herbersteina v Ptuj, Alfreda Windischgrätza v Šmarju pri Jelšah in Herwarda Auersperga na Turjaku upravljala neposredno. Stavbni les, kurivo in drugo je uprava razlaščenih gozdov dajala vsako leto okoliškim kmetom na podlagi »Glavnih popisov kmetijskih gospodarstev koristnikov razlaščenih gozdov«, sestavljenih za vse občine-pridobiteljce in na podlagi vsakoletnih predlogov občin. Ostalo površino 1523 ha so dobile občine brezplačno in brez bremen.⁴⁵ Gozdovi so ostali pod Začasno državno upravo vse do vojne in še potem, dokler ni bila Z. D. U. 1945 ukinjena.

Vsi navedeni podatki so iz leta 1938, vendar se je tudi kasneje še marsikaj spremenilo, žal pa nisem našla nobene zanesljive statistike. Ob ugotovitvi, da je v Sloveniji prišla pod agrarno reformo le osmina veleposestniških gozdov in 38 % poljedelske zemlje, nam postane jasno, da agrarna reforma svojega namena ni dosegla, da ni zavrila propadanja malega kmeta. Tisti, ki so zemljo dobili, so je dobili premalo, poleg tega so morali plačevati odškodnino. Agrarna reforma tako na veleposestvih kot na veleposestniških gozdovih ni bila dosledno izvedena; veleposestnikom se je posrečilo, čim se je nekoliko polegel socialni val, ki je izbruhnil po prvi svetovni vojni, obdržati večino zemlje.⁴⁶

Tudi kolonizacija je bila v Sloveniji razmeroma majhna. Skupaj je dobilo zemljo 141 dobrovoljcev (615 ha) in 248 kolonistov (1087 ha).⁴⁷ Večinoma so se naselili v Prekmurju, le delno tudi na drugih veleposestvih. Po namenu je bila naša kolonizacija izrazito nacionalnega značaja, kolonije so nastale na ozemlju madžarskih veleposestnikov. Sprva so kolonisti prihajali iz Bosne, vendar so jih kasneje zamenjali Slovenci iz okolice Gorice in nekaterih pasivnih krajev. Živel so v težkih razmerah, plačevali so odškodnino, davek, obresti, bili so skoraj brez živine, brez gospodarskih poslopij in so prebivali v barakah. Javna pomoč je bila minimalna, prekrbeli so jim brezplačen prevoz družine in inventarja. Boljši je bil položaj dobrovoljcev, ki so dobili zemljo zastonj, ker so bili zaposleni v raznih svobodnih poklicih, pa so jo dajali v najem ali prodali.⁴⁸

Malega slovenskega človeka torej agrarna reforma ni zadovoljila. Tik pred pričetkom druge svetovne vojne je še vedno zahteval znižanje maksimuma na 50 ha obdelovalne zemlje in 500 ha gozda. Pomirila ga je agrarna reforma delno morda le v nacionalnem pogledu, ker je zmanjšala ekonomsko premoč veleposestnikov tujih narodnosti.

⁴⁵ Ibid. str. 23.

⁴⁶ Vodopivec Vlado, Pravni in socialno politični problemi poljedelskega delavca, Sodobnost 1940, str. 229.

⁴⁷ Dr. Anton Šapla, referat Agrarna reforma, str. 13, DAS.

⁴⁸ Ivan Bratko, Naša kolonizacija, Sodobnost 1940, str. 70.

LITERATURA:

Največ podatkov najdemo v naslednjih delih:

- Dr. Milivoje Erić: Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918—1941 god. Sarajevo 1958.
Albin Prepeluh: Agrarna reforma naš veliki socialni problem, Ljubljana 1933.
Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 365.
Dr. Anton Šapla, Agrarna reforma, za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. Poročilo o kmetijski anketi I, 1938, 147—164 (skrajšana redakcija referata, ki se navaja v opombah k razpravi).

Kratko o najvažnejših uredbah in zakonih:

- Enciklopedija Jugoslavije, 4, Zagreb 1960, str. 644, 645.
Sergej Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, str. 489.

Nekaj podatkov je mogoče najti tudi v:

- D. Gustinčič: Meščanska reforma u Jugoslaviji, »Zapiski Delavsko-kmet-ske matice«, 4, str. 177, Ljubljana 1925.
I. Bratko: Naša kolonizacija, Sodobnost 1940, str. 70.
Fr. Erjavec: Kmetiško vprašanje v Sloveniji, Ljubljana 1928.
Dr. Rado Kušej: Ustavne meje agrarne reforme, Ljubljana 1928.
I. Lenarčič: Misli o agrarni reformi u Sloveniji, Ljubljana 1921.
Dr. Lavrič Jože: Naše kmetijstvo in svetovno gospodarstvo, Ljubljana 1938.
Mijo Mirković: Agrarna politika, Beograd 1940.
Mijo Mirković: Ekonomska struktura Jugoslavije 1918—1941, Zagreb 1950.
Filip Uratnik: Prebivalstvo in gospodarstvo Slovenije, Ljubljana 1930.
Vlado Vodopivec: Pravni in socialno politični problemi poljedelskega delavca, Sodobnost 1940, str. 229.